

Pojam determinističkih uslova

Svako razvijeno naučno objašnjenje je determinističke prirode. Ideal kome se teži prilikom stvaranja naučnih objašnjenja jeste otkrivanje nužnih i dovoljnih uslova nastanka pojave koju treba objasniti. Oni se javljaju u značaju determinizma i kad se oni ipune postoji taj relativno čvrsti odnos. Nužni su i oni bez kojih nema pojava. Postoje neke vrste pojava čije je postojanje nužno da bi se pojavila druga pojava npr. da bi se završila određena škola nužan je donji nivo inteligencije. Uz nužni mora postojati i dovoljni uslov. Da bi se završila škola potrebna je i dovoljna količina rada, napora a ne samo inteligencije. I oni koji posjeduju inteligenciju često ne uspiju završiti školu. Nužni se zove zato da bi pojava nastala. Pojava nastaje tek kad se ispuni dovoljni uslov, stvaralački. On se rađa iz konkretnog razvijanja. Svi nužni uslovi dolaze kako iz prirode, dok su dovoljni izraz ljudskog elementa, historijskog, djelatnog. Za nauke su više značajni ovi dovoljni uslovi. Nauka se zadovoljava sa spoznajom naučnih i dovoljnih uslova. To je objašnjenje nauke koje je idealno sa njenog stanovišta. Vidimo da je nivo inteligencije kao nužan uslove, ali ne i dovoljan uslov uspjeha u školi. On se javlja kao nužan u sklopu jednog bitnog uzročnog sklopa.

Pojam uzročnosti

(dinamički činioci, uzroci, posljedice, povodi i slučajevi)

Uzročnost je uži dio determinizma ali se odnosi na aktivno jezgro determinizma, te je vidljivije odvijanje determinizma. Ne može biti jedno bez drugog. Načini uzročnosti su: UZROK, POSLJEDICA, POVOD i SLUČAJ. To su dinamički činioci uzročnosti. Unutar determinizma imamo nužne i dovoljne uslove, a unutar uzročnosti imamo ova četiri uslova. Moraju se razlikovati uzroci i uslovi, i to strogo. Da bi nešto bilo uslov može imati više uzroka. Postoji i to da jedan uzrok tvori uslov ali to ne može biti razlog da se oni ne razlikuju. Pod uzročnošću se najčešće misli na uzrok što je greška. Svi ovi dinamički činioci tvore uzročnost. U pojmu uzročnosti treba izdvojiti tzv. PROSTI UZROČNI ČINILAC da bi se shvatio širi uzročni činilac. Prosti uzročni činilac je odnos između jednog i drugog činioca. Riječ je o samo jednom uzročnom činiocu i jednoj posljedici. U ovom odnosu su dvije pojave od kojih je jedna djelatnija od druge. Tu je bitna i vremenska distanca, prvo se javlja uzrok pa posljedica. Ne mora uvijek

postojati vremenska distanca, niti samo uzrok mora djelovati na posljedice. No, sve što važi za uzrok važi i za posljedicu. Kad se posmatraju sami za sebe, ne mogu se odrediti kao uzrok i posljedica. Međutim, u nauci smo dužni da otkrivamo šta je uzrok a šta posljedica zbog objašnjenja. To samo može iz šireg uzročnog činioca. Uzročni niz slijedi niz uzročnosti povezanih dinamičkim činiocima. Kad razlikujemo taj niz, tek tada možemo nešto shvatiti kao uzrok, a ne samo za sebe, jer nešto što je posljedica nečega drugome je uzrok. Tu su i mnogi posredni činioci npr. žene više izostaju sa posla od muškaraca. Prosti uzrok je spol ali to nije tačno. Spol nije uzrok kao takav nego možda zaobilaznim putem preko djeteta. To su ti brojni činioci što utiču da li će se neka pojava iskazati kao uzrok ili kao posljedica. Da bi se utvrdio jedan uzročni kompleks neophodno ga je rastaviti na moguće proste uzročne odnose. Tek tako se može utvrditi složeni uzročni odnos i tek tada se vidi da uzrok nije samo aktivan a posljedica pasivna nego i ona utiče na uzrok. UZROČNOST SE SPOZNAJE ONDA KADA SE SPOZNAJU DINAMIČKI ČINIOCI.

POVODI – su takođe uzroci. Povod je onaj uzrok koji je jedan od posljednjih u dugom lancu i nema snagu uzroka da sam nešto proizvodi nego se dešava nekako preko njega (povod Prvog svjetskog rata – ubistvo Ferdinanda). Uvijek je povod neka bezazlena činjenica preko koje se razrješava, dolazi do posljedice slučajnosti. Mislilo se dugo da slučaj i ne postoji, to su tvrdili dogmatičari, a i danas ima onih koji to tvrde. Unutar mutacije se javljaju ti slučajevi koji su djelatni činioci i objektivno postoje. Ovi činioci se ne mogu slagati po hijerarhiji jer nema važnijih.

Pojam prostog uzročnog odnosa i složenog uzročnog kompleksa

Razmatranje epistemološkog načela sistematičnosti naučnog saznanja i strukture naučnog objašnjenja su pokazala da nauka teži da određene uzročne odnose sagleda u sve širim determinističkim spletovima, povezujući sve sa težnjom da se utvrde što specifičnije vrste pojedinih pojava. Naučno ispitivanje uzročnih odnosa se ne svodi na dokazivanje da je neki odnos nužan i stabilan. Nauka pored toga teži da određeni uzročni odnos što bolje objasni. Razumijevanju uzročnog odnosa znatno doprinosi poznavanje njegove unutarnje strukture koja je dinamičkog karaktera. Ako se ne izrade bar neke osnovne pretpostavke o njenoj strukturi, uzročni odnos ostaje nešto što je spoljašnje, što se ne može shvatiti. Objašnjenje

unutarnjeg uzročnog odnosa utoliko je potrebnije ako teorija pretpostavlja da između dijelova određenog uzroka i nastupanja njegovih posljedica može da postoji duži vremenski interval. Zbog toga je potrebno ispitivati posebne činioce preko kojih prvobitni uzrok, uzroku vremena stvara posljedice. Ova analitička operacija se u metodologiji zove tumačenje, a njen zadatak je da utvrdi preko kojih međuplanova prvobitno uzrok djeluje na ispitivanu posljedicu. Globalni društveni deterministički činioци utiču na razne društvene pojave obično tek posredno, ako se ne poznaju ovi posredni planovi i saznanja o njegovom djelovanju ostaju nepotpuna i neodređena.

Klasifikacija nauka

Iz istorije nauke proizlazi da je sa procesom odvajanja nauke od filosofije i sa podelom nauka na brojne grane i podgrane, nastao je i problem klasifikacije nauka. Pod klasifikacijom, u logičkom smislu, podrazumevamo postepenu sprovedenu diviziju nekog višeg pojma kroz sve lestvice nižih pojmova do potpunog sistematskog pregleda pojmovnog materijala. Prema tome, divizija je logički postupak pomoću koga se određuje obim pojma njegovim raščlanjivanjem na podređene (vrsne) pojmove. Treba se podsetiti da svaka divizija sadrži: pojmovnu deobenu celinu (totum divisionis) koja se prema odabranom deobenom principu (principium divisionis) deli na određene deobene članove (membra divisionis). Deobeni princip kao najznačajnije svojstvo divizije može da bude više ili manje bitna oznaka iz sadržaja pojma koji se podvrgava diviziji. To znači da se o istom pojmu mogu sačinuti različite divizije – paralelne ili kodivizije. S obzirom na “prirodnost” deobenog principa, neke divizije su prirodnije, a druge izveštačene. A s obzirom na broj deobelih članova divizija može da bude: dvočlana ili dihotomija, tročlana ili trihotomija, četveročlana ili tetratomija, odnosno višečlana ili politomija. Divizija ne sme da bude konfuzna. Ona treba da bude u sebi dosledno sprovedena prema jednom te istom deobenom principu, tako da se deobeni članovi međusobno isključuju. A deobeni članovi treba potpuno da iscrpe deobenu celinu – ne sme da ih bude ni premalo ni previše. Težnja za sistematičnošću znanja vema često zahteva ne samo da se određene pojmovne celine raščlane sa različitih stajališta u odgovarajućim paralelnim divizijama nego i da se pojedini deobeni članovi dalje raščlanjuju u podređenim divizijama što sve skupa sa početnom glanom divizijom sačinjava

klasifikaciju. Ono što je bitno jeste da klasifikacija bude postepeno sprovedena bez preskakivanja bilo koje subdivizije.

Na osnovu kazanog nauke se najčešće klasifikuju ili po predmetu koji proučavaju ili po metodama kojima se služe ili po cilju kojem se usmeravaju. Najčešće se susreću ove distinkcije: formalne nauke – nauke koje proučavaju samo formalnu stranu realnih stvari i zbivanja (matematičke nauke i simbolička logika), realne nauke – nauke koje proučavaju realne predmete i zbivanja (sve ostale nauke); prirodne nauke - nauke koje proučavaju prirodne pojave (fizika, hemija, biologija itd.); društvene (ili duhovne) nauke – nauke koje proučavaju društvene pojave (sociologija, istorija, ekonomija itd.; neki tu uključuju i psihologiju, a neki je stavljaju kao treću, posebnu, grupu, na sredini između prirodnih i društvenih nauka); teorijske nauke – nauke čiji je cilj otkrivanje istine na jednom području istraživanja; primenjene ili praktične nauke – nauke čiji je cilj primena jedne ili više teorijskih nauka radi postizanja neke praktične koristi; genetičke nauke – nauke koje izučavaju nastanak i razvoj predmeta i pojava određene vrste; sistematske nauke – nauke koje izučavaju i nastoje da sistematski zaokruže saznanja o jednom području, Ima mislilaca koji u nauku uključuju i filosofiji pa tada prave razliku između opšte nauke (filosofije) i posebnih nauka (sve ostale nauke). Pored ove, postoje i druge distinkcije između nauka, a dosta je prisutna ona između: fundamentalnih i primenjenih nauka, opštih i specijalnih, faktičkih i normativnih, teorijskih i istorijskih, i deskriptivnih, eksplikativnih i instrumentalnih nauka. Pošto se pitanje predmeta i metoda postavlja različito za navedene grupe nauka valja objasniti postojeće distinkcije između istih.

Ono što je bitna karakteristika fundamentalnih nauka jeste da njihovi rezultati služe kao polazne premise za izvođenje osnovnih stavova primenjenih nauka, odnosno kao aparat kojim se služimo da bismo uspešno obavili funkciju saznanja i praktične kontrole objekata primenjenih nauka. Takve nauke su logika, matematika, teorijska fizika, opšta hemija, opšta biologija, itd. Njihovi stavovi su visokog stupnja opštosti i apstraktnosti i odnose se na veoma široko polje iskustvenih činjenica; u slučaju opšte logike i matematike - čak na svako moguće iskustvo, odnosno celokupnu stvarnost. Jezik je često strogo formalizovan, a stepen organizacije vrlo visok; na ovom području susrećemo se s vrlo egzaktnim naučnim sistemima.

Primenjene nauke se, za razliku od fundamentalnih, direktno bave praktičnim problemima i sadrže ne samo objašnjenja neposrednih iskustvenih pojava već i uputstava za kontrolu i praktično ovladavanje njima. Većinu izraza njihovog jezika čine izrazi deskriptivni, konkretni, pojedinačni ili niskog stepena opštosti; metodološki, težište je na tehničkom prikupljanju i klasifikovanju podataka.

Iako se odnos opšteg i specijalnog u izvesnom smislu poklapa sa odnosom fundamentalnog i primenljivog, ipak postoje izvesne razlike. Naime, pojmovi opšte-posebno su relativni. Otud se i fundamentalne i primenjene nauke mogu dalje deliti na opšte i specijalne. Na primer, logika je specijalno filozofska, teorija značenja je posebno logička disciplina, teorija informacija je posebna disciplina matematike, itd. S druge strane, i primenjene nauke se mogu deliti na opšte i specijalne; tako, na primer, razlikujemo opštu pedagogiju od raznih specijalnih pedagoških disciplina (didaktika, metodika, itd.).

I pored toga što protivstav faktičko – normativno insistira na razlici između znanja o tome kakva stvarnost jeste i znanja o tome kakva bi trebala da bude, ili kako bi trebalo da delujemo da bismo postigli neki određeni cilj u pojedinim nauka nalazimo prisustvo elemenata i jednog i drugog. Ipak se mogu jasno razlikovati normativne nauke i naučne discipline od faktičkih nauka i naučnih disciplina.

Ono po čemu se razlikuju teorijske i istorijske nauke jeste: (1) svrha teorijskih nauka je saznanje strukture onoga što je dato: polazna tačka je neposredno iskustvo o objektima, a cilj je utvrđivanje zakona, tj. opštih i konstantnih nužnih odnosa, a istorijske nauke imaju prvenstveno za cilj rekonstrukciju pojedinačnih pojava u njihovoj maksimalnoj konkretnosti; (2) prve tragaju za uzrocima koji na svakom mestu i u svakom vremenu pod određenim uslovima dovode do određenih efekata, druge teže da otkriju konkretne činioce koji su na jednom određenom mestu i u određenom vremenu doveli do izvesnog istorijskog događaja. Ovde se o pojavama koje težimo da saznamo više ne može imati nikakvo direktno iskustvo - one se ne mogu posmatrati, sa njima se ne može eksperimentisati. One zapravo više i ne spadaju u stvarnost, i ako bi njihov predmet i bio neki deo stvarnosti – one bi bile bez predmeta. Ono što je u stvarnosti dato, njihove su manje ili više daleke posledice. A zatim, to su njihovi materijalni ostaci – fosili, stene, dokumenta, knjige, zgrade, razni drugi

predmeti. Potpuno specifičnim metodskim postupcima mi na osnovu ovih predmeta izvodimo zaključke o odavno iščezlim pojavama i događajima.

U porodici nauka većina njih ima za cilj da opiše i objasni pojave s određenog područja stvarnosti. Verovatno bi se mogla praviti i distinkcija između nauka i naučnih disciplina čiji je cilj prvenstveno deskripcija (geografija, etnografija, istoriografija) i onih kojima je opis pojedinačnih objekata samo sredstvo da bi se došlo do adekvatnog objašnjenja cele klase objekata kojoj opisani pojedinačni slučajevi pripadaju. Ove druge su svakako razvijenije i vrše značajniju funkciju u sistemu nauka. Ipak, ova razlika nije toliko značajna koliko jedna druga. Postoje nauke koje imaju isključivo instrumentalni karakter. One se ne bave ni opisivanjem ni objašnjavanjem iskustvenih činjenica već izgrađivanjem instrumenata saznanja kojima se sve druge nauke mogu služiti u ostvarivanju svojih ciljeva. U ove nauke spadaju logika i matematika pre svega. Svako logičko pravilo jeste jedan od instrumenata saznanja istine i jedan od uslova njenog prihvatanja. Matematičke strukture simbola su moćne egzaktne strukture mišljenja o objektima. Kad god nađu svoju interpretaciju i primenu, one postaju više ili manje plodni i značajni instrumenti saznanja. Pitanje predmeta ovakvih nauka se nesumljivo postavlja na vrlo specifičan način – već samim tim što se one ne bave nijednim određenim delom, stranom ili aspektom realnog sveta.

Međutim, valja imati na umu da je svaka podela nauka na vrste, odnosno njihova klasifikacija, veštačka i uslovna. Ovo zbog toga što je svet u svojoj osnovi jedinstven - sve pojave u njemu su međusobno povezane i utiču jedna na drugu. Zato je svako izdvajanje pojedinih delova sveta, pojedinih vrsta pojava koje sačinjavaju predmet pojedinačnih nauka, uvek veštačko i krajnje uslovno. Podeli nauka se pribegava iz čisto praktičnih razloga - da bi se omogućila veća specijalizacija i dublje sagledavanje pojedinih segmenata beskonačno složene i kompleksne stvarnosti.

Prema nalazima M. Pešića, celokupan sistem nauka najčešće se deli na pet velikih kompleksa:

- filozofske - podrazumevaju one nauke koje utvrđuju najopštija saznanja o prirodi, društvu i ljudskom mišljenju, kao jedinstvenim delovima univerzuma;

- matematičke nauke su instrumentalne nauke - one se ne bave ni opisivanjem ni objašnjenjem iskustvenih činjenica, već izgrađivanjem instrumenata saznanja kojima se druge nauke mogu služiti u ostvarivanju svojih ciljeva;
- prirodne - proučavaju prirodu u užem smislu, odnosno neorganske i organske pojave, uključujući i čoveka kao prirodno biće;
- psihološke - proučavaju psihički život čoveka koji je delom prirodna, a delom društvena pojava, i
- društvene nauke – proučavaju društvo sa svim svojim manifestacijama, uključujući i čoveka kao društveno biće.

U svakom od navedenih kompleksa nauka, na osnovu takozvanih klasifikacijskih analogona, izdvajaju se posebne nauke, koje su slične po karakteru i strukturi svojih predmeta. Na osnovu predmetnih klasifikacijskih analogona, u svakom od ovih kompleksa razlikuju se:

- opšte - izučavaju opšta i zajednička svojstva pojava koje čine određeni kompleks stvarnosti;
- posebne nauke - izučavaju pojedine delove, odnosno segmente stvarnosti u okviru tih kompleksa;
- empirijske - koje za svoj predmet proučavanja imaju stvari i činjenice koje su dostupne čulima i iskustvu, i
- egzaktna - one koje ispituju strukture, odnose i zakone koji mogu biti matematički izraženi.

Nauke se, osim po predmetu, dele i po metodi. Na osnovu metodskih klasifikacijskih analogona one se obično dele na:

- deskriptivne – su one nauke koje opisuju pojave, procese, odnose, i
- eksplikativne nauke - su one koje objašnjavaju pojave, procese i odnose.

Napomena: I ova podela je relativna, jer je deskripcija kao nužna faza u postupku naučnog istraživanja zastupljena u svim naukama. Bez temeljnog, svestranog i preciznog opisa bilo kojih pojava nemoguće je njihovo naučno objašnjenje. Ipak, eksplikacija i deskripcija nisu u svim naukama zastupljene u istoj srazmeri i zato se mogu uslovno izdvojiti nauke koje

imaju pretežno deskriptivni karakter (geografija, anatomija itd.) od onih koje imaju pretežno eksplikativni karakter (fizika, hemija, sociologija, ekonomija i dr.).

Pored podele na osnovu predmetnih i metodskih klasifikacijskih analogona, nauke se još dele i po ljudskoj svrsi. Tu se pre svega razlikuju:

- indikativne nauke čiji su objekti istraživanja nezavisni od čoveka i njegovih želja, stavova i vrednosti. (Tu se najčešće svrstavaju kompleksi prirodnih, matematičkih i psiholoških nauka);
- normativne nauke koje proučavaju društvene pojave, procese i odnose i u čijoj osnovi leže ljudske želje, interesi i težnje;
- fundamentalne nauke koje istražuju svoj predmet bez obzira na neposrednu primenu svojih rezultata u praksi. (Njihova otkrića služe kao polazna premisa za izvođenje osnovnih stavova primenjenih nauka. Takve nauke su, na primer, teorijska fizika, opšta biologija, opšta sociologija i dr.), i
- primenjene nauke - istražuju svoj predmet prvenstveno sa ciljem da njihovi rezultati služe praksi, odnosno rešenju određenih praktičnih problema. Tu spadaju razne tehničke, zatim medicinske discipline, itd.

I ova razlika, kao i sve druge, jeste uslovna i zato njeno preneglašavanje šteti kako nauci tako i praksi. Nema teorijskog otkrića koje pre ili kasnije ne služi praksi, kao što nema ni epohalnih teorijskih otkrića bez oslonca na praksu i primenjene nauke.

Sastavni dijelovi metodologije naučnog rada i spoznaja determinizma

Iz odedenja metodologije kao empirijsko-teorijske nauka proizlazi da u njen sastav ulaze saznanja mnogih empirijskih i teorijskih istraživanja koja su se odnosila na predmete nauka, odnosno na predmet određene nauke, zatim rezultati empirijskih metodoloških istraživanja, teorijska istraživanja metoda, teorijska istraživanja predmeta nauka (nauke) i, posebno, logička istraživanja. U tom smislu, sadržaj saznanja koja ulaze u sastav metodologije mogla bi se svrstati u sledeće tri funkcionalne celine, odnosno u tri posebna dela:

1. naučna saznanja o pravilima logike i odnosima pravila logike sa metodama i predmetom istraživanja. Taj deo bismo nazvali logičkim delom. Njime se vaspostavlja odnos između metodologije i logike. U ovom delu razrešavaju se pitanja primene određenih logičkih postulata i pravila u okvirima utvrednih paradigmi nauke, sistema logike, metodoloških pravaca i metode istraživanja u istraživanjima predmeta nauke i u istraživanjima metoda;

2. epistemološki ili saznajni. U ovom delu razrešavaju se problemi odnosa između naučnog saznanja o predmetu i naučnog saznanja o metodu, kao i odnosi naučnog saznanja primenom određenih metoda u istraživanju predmeta nauka i posebno u istraživanju metoda. Odnosi između raznih vrsta i tipova istraživanja i odnosi raznih metoda takođe su činiooci ovog dela, i

3. naučno-strategijski. Nesporno je da je bitno svojstvo svake nauke razvojnost. Dakle, naučno saznanje se razvija pa se time razvija i nauka. U ovom delu se artikuliše i razrešava pitanje odnosa međuzavisnosti razvoja saznanja o predmetu i o metodu nauke. Naime, razvoj saznanja o predmetu nauke može biti usporen ili limitiran razvoj saznanja o metodama istraživanja zaostajanjem razvoja saznanja o predmetu nauke. Za ovaj deo metodologije mogu se vezati i sadržaji koji se odnose na takozuvane naučne revolucije. Naime, pitanja odnosa naučnog saznanja o predmetu i metodu na određenom stepenu razvoja otvara pitanje i formuliše, ili bar ukazuje na mogućnost odgovora o valjanosti naučnih paradigmi ili njihovih delova.

Iz dosadašnje istorije nauke proizlazi da svaka radikalna promena u sistemu naučnih saznanja o predmetu zahteva duboku promenu u naučnom saznanju o metodu nauke; da svaka radikalna promena naučnog saznanja o metodu nauke vodi radikalnoj promeni u naučnom saznanju o predmetu nauke. Skup velikih promena u naučnom saznanju o predmetu i metodu nauke, naročito ako se promene odnose na postulativna i aksiomska saznanja, vodi promenama u uspostavljenom sistemu naučnog saznanja, u njegovom poretku. Tako se ostvaruje tok ulaska u takozvanu naučnu revoluciju odnosno u promenu naučne paradigme.

Veoma često se, i opravdano, postavlja pitanje da li postoji samo jedna ili ima više metodologija - da li postoji samo jedna nauka o metodama naučnog istraživanja ili ih je više? U odgovoru na ovo pitanje valja poći od toga kako se metodologija shvata. Ako metodologiju shvatamo kao nauku o metodama sticanja naučnog saznanja i naučnog istraživanja uređenu u jedinstven sistem sa strogo naučnom sistematizacijom i naučno utvrđenim strukturama, funkcijama i odnosima, osnovano je govoriti o jednoj složenoj nauci koju čini više delova - celina! Ima osnova i za suprotno shvatanje koje tvrdi da postoji više metodologija koje se međusobno znatno razlikuju.

Prema kriterijumu odredaba predmeta i odnosa metoda prema njemu najčešće se razlikuju:

- Opšta metodologija – izučava opšta pravila naučnog istraživanja, tj. ona koja važe za istraživanja svih vrsta i u svim naukama;
- Metodologija prirodnih nauka – istražuje odnosno obrađuje metode naučnog saznanja i istraživanja koja se koriste u prirodnim naukama;
- Metodologija društvenih nauka – bavi se metodama koje se upotrebljavaju u društvenim naukama;
- Metodologija pojedinih nauka (specijalne metodologije, kao npr metodologija pravnih nauka) – naučno izučavaju metode koje se primenjuju u istraživanjima odnosno sticanju naučnih saznanja u pojedinim naukama odnosno naučnim disciplinama.

Ova klasifikacija, bez obzira koliko izgledala uverljiva i koliko bila korisna, ne opovrgava stanovište da je metodologija jedna nauka, jedan koherentan naučni sistem i poredak, u kome je samo predmet metodologije klasifikovan po opštosti. Naime, nema dokaza za eventualne tvrdnje da se posebne metodologije bave samo metodama koje se isključivo primenjuju u jednoj grupi nauka ili samo jednoj nauci. Posebne metodologije se, naprotiv, bave naučnim izučavanjima svih metoda koje se koriste u istraživanjima - sticanju naučnog saznanja o posebnoj grupi srodnih nauka odnosno u jednoj nauci ili jednoj naučnoj disciplini. Osnovni razlog za ovo je što se skoro sve metode koriste ili se mogu primenjivati u istraživanjima predmeta svake grupe srodnih nauka, ili svake nauke odnosno naučne discipline, a samo se modaliteti primene manje ili više međusobno razlikuju.

U metodološkoj literaturi za razlikovanje i klasifikaciju metodologije koristiti se i kriterijum paradigmi, odnosno metodološkog pravca. Međutim, ni taj kriterijum ne opovrgava jedinstvenost metodologije kao nauke. On samo uvažava razlike u pristupima, postulatima i aksiomima pojedinih metodoloških pravaca ili tačnije njihove konceptualne razlike. Ali ni te konceptualne razlike, ma koliko bile velike, ne isključuju odnos opšteg, posebnog i pojedinačnog čak i kada se razlikuju u stavovima o mogućnostima istraživanja određenih predmeta nauke i valjanosti i primenljivosti određenih metoda. Komparacija između stavova, na primer pozitivističkih i aksioloških metodoloških pravaca, odnosno koncepcija, ilustruje to veoma jasno.

Prema tome, metodologija je složena nauka čiji sistem i poredak čine mnogi međuzavisni i međusobno uslovljeni i prožeti delovi koji se samo uslovno mogu odvajati i tretirati kao posebni.

Literatura:

1. Milan I. Miljević, Metodologija naučnog rada, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, 2007.
2. Mensur Kustura, Metodologija društvenih i pravnih nauka, Univerzitet u Travniku, 2011.
3. Dževad Termiz, Metodologija društvenih nauka, Lukavac, Grafit, 2009.